

УДК 398.17

Наталія Ігнатенко

УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розкривається поняття «інтеграція» та «інтегральний підхід», роль викладача у процесі формування самоосвітньої компетентності майбутнього педагога, який спонукає студента займатися самовдосконаленням, використовує методи і засоби для його особистісного зростання. Розвиток самоосвітньої компетентності характеризується не просто як засвоєння майбутніми фахівцями знань і вмінь, а включення студентів у творчу навчально-пізнавальну діяльність.

Ключові слова: діяльність, інтеграція, інтегральний підхід, самоосвітня компетентність, креативність, рефлексивність.

В статье раскрывается понятие «интеграция» и «интегральный подход», роль преподавателя в процессе формирования самообразовательной компетентности будущего педагога, который побуждает студента заниматься самоусовершенствованием, использует методы и средства для его личностного роста. Развитие самообразовательной компетентности характеризуется не просто как усвоение будущими специалистами знаний и умений, а включение их в творческую учебно-познавательную деятельность.

Ключевые слова: деятельность, интеграция, интегральный подход, самообразовательная компетентность, креативность, рефлексивность.

In the article the concept of “integration” and “integrated approach”, the teacher’s role in the process of self-education competence of future teachers, which encourages students to engage in self-improvement, using methods and tools for his personal growth. The development of self-educational competence is characterized not only as future specialist’s assimilation of knowledge and skills, and their inclusion in the creative learning and cognitive activity.

Keywords: activities, integration, integrated approach, self-educational competence, creativity, reflexivity.

Постановка проблеми. Сьогодні у сучасній педагогічній науці актуальною є проблема формування самоосвітньої компетентності студентів вищого навчального закладу, що сприяє удосконаленню професійної діяльності і розвитку особистості фахівця, здатного до

самореалізації у творчій педагогічній діяльності. Одним із методологічних підходів самоосвітньої компетентності студентів є інтегральний підхід.

Термін «інтегральний підхід» у психолого-педагогічній науці з'явився порівняно недавно. Це обумовлено зміною парадигми освіти, за якої студент розглядається як суб'єкт освітнього процесу та самоосвітньої діяльності. У цьому підході, на нашу думку, органічно поєднано низку оптимальних наукових підходів в організації навчальної діяльності, що сприяє оптимальному розвитку особистості.

Інтегральний підхід передбачає цілісність і єдність всієї педагогічної конструкції: предмета і методу освіти і виховання, змісту і методик, педагога і студента, навчальних занять і форм навчальної діяльності. «Процес освіти і виховання набуває монолітну єдність логіко-психологічної та етико-естетичної діяльності всіх його учасників. Новизна такого підходу в інтегральності, в цілісності діяльності: розум, пам'ять, мислення, суспільна поведінка дитини не повинні буди дискретними. Завдання інтегральної педагогіки полягає в тому, щоб привести мету, принципи, методи, зміст, результати освіти і виховання у відповідність до природи людського духу. Вектором освітньо-виховної системи стає осмислення світу як цілісного організму» [7, с. 85].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему наукового розуміння інтегрального підходу в освіті досліджують науковці та практики в різних галузях знань, а саме: Б. Ахлибинський, В. Гузеєв, К. Уїлбер та ін. Проблеми самоосвіти студентів вивчали Т. Гусев, Г. Закіров, М. Піскунов, Ф. Письменний, Б. Райський та ін. У педагогіці самоосвіта розглядається як складова частина самовиховання і самовдосконалення особистості, що висвітлюється в працях таких науковців як А. Айзенберг, С. Архангельський, Н. Волкова, А. Громцева, П. Підкасистий, Ю. Шаров та ін..

Метою написання статті є розкриття сутності інтегрального підходу у формуванні самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці поняттям «інтеграція» оперували, тривалий час, майже не визначаючи його змісту: воно сприймалося як зрозуміле і таке, що не потребує пояснення [2].

Інтеграція є системним утворенням, що розглядається як:

- інтегративне ціле, що включає синтез процесуальних і результативних складових інтеграції (наприклад, заняття зі студентами);
- процес (упровадження інтегративної методики);
- результат, що відображає момент фіксації отриманого в ході здійснення інтегративного процесу певного «продукту» (цілісний, інтегрований розвиток студента).

За визначення В. Безрукова «Інтеграція педагогічна – одна з форм взаємозв'язку і взаємодії предметів і явищ в теорії та практиці, відновлення їх початкової природної цілості. Інтеграція – це процес, засіб і результат взаємозв'язку об'єктів. Розрізняють зовнішню і внутрішню інтеграцію. До зовнішньої відноситься інтеграція різних видів діяльності: науки, навчального закладу і виробництва, різних типів та видів навчальних закладів, різних наук чи навчальних дисциплін. До внутрішньої – інтеграція компонентів усередині одного виду діяльності, всередині однієї науки, всередині однієї дисципліни» [18, с. 117].

Прийнятним для трактування сутності інтеграції в педагогіці вважаємо таке її визначення: «Інтеграція – це процес взаємодії, ущільнення, уніфікації знань, ... процес, який об'єктивно детермінований взаємопроникненням різних видів матеріально-виробничої та громадсько-політичної діяльності людей, а в своїх більш глибоких засадах – матеріальною єдністю світу, загальним зв'язком, ізоморфізмом структур у якісно різноманітних об'єктах» [9, с.32].

Аналіз категорії «інтегративний» показує, що вона визначає якісний стан процесу інтеграції в цілому і характеризується такими рисами, як склад компонентів, що вступають у взаємозв'язок, інтенсивність процесу утворення цілісності, а також результат інтеграції – структуру сталих взаємозв'язків і взаємодій між елементами [2]. Таким чином, спостерігається відмінність якісного рівня понять «інтегральність» і «інтегративність», перше з яких

визначається як злиття взаємодіючих елементів в «однорідну цілісність», а друге – як «єдність різноманітного» [2].

Щодо поняття «інтегрований», констатуємо, що воно є похідним від дієслова «інтегрувати» (лат. *integrare* – відновлювати, заповнювати) – відтворювати інтеграцію, об'єднувати частини в одне ціле» [4, с. 146], відповідно, означає – «той, що об'єднаний в єдине ціле». Отже, порівняно з поняттям «інтегральний», поняття «інтегрований» має дещо інший семантичний відтінок: «синтезований», «об'єднаний», «спільний».

Принципами інтегрованого навчання є такі: синтезування знань, поглиблене вивчення, актуальність проблеми або її практична значущість, альтернативність рішення і його доказовість. Принципи інтегрованого навчання повинні забезпечувати досягнення головної його мети – розвиток мислення студентів, яке, за своєю суттю, є інтегральним результатом [19].

Аналізуючи наукові дослідження, визначаємо ідеї, принципи і зміст як основні концептуальні складові зазначеного наукового підходу. Так, реалізація ідей *інтегрального підходу* забезпечує:

- цільовий підхід до навчання;
- безперервність і наступність процесу на всіх рівнях навчання;
- взаємозв'язок і єдність теорії і практики;
- безперервність і послідовність змісту освіти;
- гнучкість і варіативність;
- інтегральність і диференційованість.

В основі інтегрального підходу лежить система загальнометодологічних (системність, цілісність, інтегративність і розвиток) і дидактичних (проблемність, креативність, рефлексивність, технологічність) *принципів*, що сприяє реалізації цього концептуальний підходу як оптимального та такого, що не викликає протиріч.

Визначені в ході теоретичного аналізу концептуальні складові дозволили зробити висновок про те, що розроблення інтегрального підходу в психолого-педагогічній науці – це інноваційний та перспективний напрям дослідження змісту та закономірностей виховання і навчання як єдиної системи педагогічного процесу.

Інтегральний підхід реалізується у формуванні самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів і перебуває в межах діалектичного методу пізнання. Основним його положенням є обов'язковість вивчення процесів і явищ об'єктивного світу в розвитку, єдності і боротьбі протилежностей, у взаємозв'язку і цілісності. Отже, провідною методологічною ідеєю відповідно до природи досліджуваного об'єкта є ідея єдності розвитку і цілісності матеріального світу.

Інтегральний підхід в нашому дослідженні розглядаємо як особливу форму організації пізнавальної діяльності, що дозволяє реалізувати ідеї інтеграції в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Традиційно освітній процес можна розділити на дві складові – зміст і технологію. Не ототожнюючи безпосередньо самоосвітню діяльність із сукупністю узагальнених прийомів розумової діяльності, якими володіє студент, зауважимо, що зазначені прийоми складають основу його інтелектуальної діяльності, серед яких базовими є аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, систематизація, узагальнення, перенесення.

Зазначені розумові операції не мають предметної орієнтації, їх використання здійснюється щодо будь-якого об'єкта або предмета. Отже, реалізація інтегрального підходу дозволяє процес вивчення всіх навчальних дисциплін певною мірою організувати на основі застосування зазначених вище розумових операцій в межах та на основі їх змісту. При цьому структура операції у процесі такої локалізації не змінюється, що створює умови для всебічної демонстрації єдності пізнавальних механізмів, які використовуються для роботи з інформацією.

Окрім цього, застосування інтегрального підходу у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає синтез зовнішнього педагогічного управління і саморегуляції студентом самостійної навчально-пізнавальної діяльності, що дозволяє повною мірою враховувати індивідуальні особливості студента для

підвищення ефективності освіти.

Для забезпечення розвитку позитивної мотивації студентів до формування самоосвітньої компетентності необхідними є мобілізація активності студента як суб'єкта діяльності, стимулювання і заохочення його успіхів і досягнень. Мотивація самоосвітньої діяльності студентів має особливе значення, оскільки мотиваційна сфера відіграє вирішальну роль у розвитку пізнавальних сил і формуванні вмінь і навичок будь-якої діяльності особистості, зокрема – і самоосвітньої діяльності студентів. Так, наприклад, психолог Л.Божович зазначає, що «центральною ланкою у формуванні особистості є розвиток її мотиваційної сфери» [3, с. 7]. На думку А.Леонтьєва, «мотив визначає особистісний сенс діяльності» [10, с. 80].

У психолого-педагогічній літературі відзначається, що дієвим фактором розвитку мотивації є стимулювання самовиховання (наявність налаштувань до самовдосконалення), самоосвіти (цілеспрямована, особистісно регульована діяльність студентів за їхніми пізнавальними і професійними інтересами), самоактуалізація (прагнення виявити і реалізувати особистісний потенціал) [13].

Отже, самоосвіту варто розглядати як продуктивний процес розвитку особистості, основу якого становить мотиваційна сфера. Потреби, які виникають у студентів, викликають необхідність постійної цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Так, Б.Райський пов'язує самоосвіту з пізнавальною потребою, стверджуючи, що це «вища форма задоволення пізнавальної потреби, інтересів, заснована на високій свідомості та організованості під впливом мотивів великої сили, на високому рівні відносин людини до життя, пізнання. Самоосвіта – самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на придбання суб'єктивно значущих знань» [14, с. 3-4].

А.Громцевою виділено три групи мотивів самоосвіти:

- широкі, соціально-значимі мотиви;
- мотиви, пов'язані зі спонукальними силами пізнавального інтересу, безпосередньо не обумовленими життєвими планами студентів;
- мотиви, обумовлені прагненням до самовдосконалення особистості [6].

При цьому провідним серед мотивів самоосвіти більшістю дослідників визначено пізнавальний інтерес в силу його спрямованості до глибокого пізнання предмета, емоційної забарвленості.

Б.Райський охарактеризував рушійні сили розвитку самоосвітньої діяльності та мотивації студентів. Такими чинниками науковець вважає суперечності між:

- виникненням необхідності вирішення тих чи інших пізнавальних і практичних завдань студентом і недостатністю наявних у нього знань;
- прагненням юної людини задовольнити пізнавальний інтерес і обмеженими можливостями здобуття відповідних знань в умовах традиційного навчання;
- потребою оволодіння знаннями на більш високому рівні в міру усвідомлення їх важливості та обмеженою можливістю рішень завдань у навчальному процесі;
- досягнутим рівнем знань і новими потребами в більш досконалих знаннях як передумови для поглибленого вивчення певної дисципліни або суміжних галузей науки;
- наявними прийомами пізнавальної діяльності і більш складними засобами задоволення інших духовних потреб [15].

У нашому дослідженні мотивацію самоосвітньої діяльності студентів розглядаємо як систему мотивів, потреб і цілей, що спонукають особистість цілеспрямовано і самостійно оволодівати знаннями, набувати вмінь і навички, організовувати свою пізнавальну діяльність за особистою ініціативою. Суть розвитку позитивної мотивації самоосвітньої діяльності полягає у створенні умов, за яких студент стає суб'єктом процесу навчання, тобто розвиток мотивації самоосвітньої діяльності перетворюється з хаотичного процесу у спеціальну, що вважаємо найважливішим завданням як викладача, так і студента.

Умовами розвитку позитивної мотивації самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів, на нашу думку, є:

- актуальність і практична значущість предметного змісту;

- інтерес до організації (форм і методів навчання) навчального процесу;
- створення ситуації успіху;
- постійне оновлення змісту навчальних дисциплін;
- оптимальне співвідношення теорії і практики у змісті навчання [11].

Отже, формування самоосвітньої компетентності студентів означає реалізацію принципово нових підходів до організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, які мають вибудовуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати у студента здатності до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань, адаптацію до професійної діяльності в сучасному світі [1].

Роль викладача у формуванні самоосвітньої компетентності студентів передбачає безпосереднє та опосередковане управління діяльністю студента, а також організацію і корегування процесу самостійної роботи.

Для організації самостійної роботи студентів викладачеві необхідно:

- чітко усвідомлювати значення цієї роботи у загальній структурі навчального процесу;
- орієнтуватися у вимогах до визначених рівнів оволодіння навчальним матеріалом;
- максимально враховувати рівень підготовки і можливості студентів;
- передбачати труднощі, які можуть виникати під час виконання самостійної роботи;
- використовувати індивідуальні та диференційовані завдання;
- обґрунтовано вибирати об'єм роботи;
- визначати тривалість самостійної роботи з урахуванням її складності та рівня підготовки студентів;

студентів;

- урізноманітнювати завдання за змістом і способами діяльності;
- добирати раціональні способи перевірки робіт;
- правильно поєднувати самостійну роботу з роботою під керівництвом викладача;
- проектувати самостійну роботу з урахуванням попередньо досягнутого рівня.

Висновки. Отже, формування самоосвітньої компетентності студентів органічно вписується в контекст безперервної освіти, що є в даний час ідеєю, яка проникла в усі освітні системи; потребою і властивістю сучасної людини.

Стратегія безперервної освіти збагачує самоосвітній процес студентів як суб'єктну діяльність, в основі якої лежать принципи всебічності і постійності професійного та особистісного розвитку. В зв'язку з цим розвиток готовності до самоосвітньої діяльності розглядається, як першочергове завдання ВНЗ. Готовність до самоосвіти являє собою мобілізаційний потенційний стан майбутнього педагога, який передує виконанню цієї діяльності, заснованої на позитивному відношенні до діяльності і усвідомленні своїх здібностей до неї, певному рівні знань як бази, на якій в процесі виконання самостійної роботи будуть розвиватися вміння самоосвітньої діяльності.

Методологічною основою для формування самоосвітньої компетентності студентів є інтегральний підхід, який розглядається у нашому дослідженні як особлива форма організації пізнавальної діяльності, що дозволяє реалізувати ідеї інтеграції в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеєнко А.П. Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів наукових праць / А.П. Авдеєнко, Л.В. Дементій, О.Є. Поляков // Проблеми освіти; голов. ред. В.О. Зайчук. – Київ, 2001. – Вип. 24. – С. 108-111.
2. Ахлибинский Б.А. Категориальный аспект понятия интеграции / Б.А. Ахлибинский // Диалектика как основа интеграции научного знания; под ред. А.А. Королева. – Ленинград: ЛГУ, 1989. – С. 50-66.
3. Божович Л.И. Изучение личности и её формирование в онтогенезе / Л.И. Божович // Проблемы управления процессом формирования личности. – М. : МГУ, 1972. – 169 с.
4. Булько Н.А. Современный словарь иностранных слов / Н.А. Булько. – М. : Мартин, 2006. – 848 с.

5. Гордеева Т.О. Мотивация достижения: теории, исследования, проблемы / Т.О. Гордеева // Современная психология мотивации; под ред. Д.А. Леонтьева. – М., 2002. – С. 47-102.
6. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию / А.К. Громцева. – М. : Просвещение, 1983. – 153 с.
7. Гузев В.В. Теория и практика интегральной образовательной технологии. Серия “Системные основания образовательной технологии” / В.В. Гузев. – М. : Педагогика, 2001. – 224 с.
8. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед.] / И.Г. Захарова. – М.: Академия, 2003. –192 с.
9. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь/ Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Изд. Центр “Академия”, 2000. – 176 с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
11. Лузан П. Г. Активізація навчання студентів : монографія / П.Г. Лузан ; за ред. А.І. Дьоміна. – К. : РВВ Наукометодцентру агроосвіти, 1999. – 224 с.
12. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
13. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології: навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Харків : Колегіум, 2005. – 224 с.
14. Райский Б.Ф. Выявление и учет сдвигов в формировании в учащихся готовности к самообразованию / Б.Ф. Райский // Формирование в учащихся готовности к самообразованию. – Волгоград : ВГПИ, 1977. – С. 25-31.
15. Райский Б.Ф. Руководство самообразованием школьников : из опыта работы / Б.Ф. Райский, М.Н. Скаткин. – М. : Просвещение, 1983. – 143 с.
16. Редковец И.А. Формирование у учащихся общественно ценной мотивации самообразования : учеб. пособ. [к спецкурсу] / И.А. Редковец. – Волгоград : ВГПУ, 1989. – 88 с.
17. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. / В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
18. Developing Professional Knowledge and Competence. - Routledge, 1994. – 272 p.
19. Mingers J.A. Self-producing systems. Implications and Applications of Autopoiesis / J.A. Mingers. – N.Y. Plenum, 1995. – 255 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Наталія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 25.01.2013 р.